

УДК 372.461:355.343.18+111

ВОЛОДИМИР МИКОЛАЙОВИЧ ДЕРЖАВИН ЯК КРИТИК ПЕРЕКЛАДУ

О.А. Кальниченко, З.В. Зарубіна (Харків)

Статтю присвячено осмисленню спадку найактивнішого критика перекладу 1920-х років Володимира Державина (1899–1964). Проаналізовано його теоретичні погляди на переклад, зокрема його класифікацію різновидів перекладу залежно від мовної функції та на цілі художнього перекладу, що знайшли відображення у численних рецензіях, опублікованих у 1927–31 роках у харківських журналах, на перекладні твори, антології та праці з теорії перекладу. Вказано на прихильність Державина до (г)омологічного або стилізаційного перекладу (очужувального, за Венути), виокремлено його вимоги до художнього перекладу як адекватного, доцільного і добре коментованого. Відзначено обов'язковий розгляд в рецензіях на перекладні книжки їх паратекстів (передмови, коментарі, оформлення тощо).

Ключові слова: Володимир Державин, критика перекладу, паратекст, переклад, початкова норма перекладу, рецензія, стилізаційний переклад.

Кальниченко О.А., Зарубіна З.В. Владимир Николаевич Державин как критик перевода. Статья посвящена осмыслению наследия самого активного критика перевода 1920-х годов Владимира Державина (1899–1964). Проанализированы его теоретические взгляды на перевод, в том числе его классификация разновидностей перевода в зависимости от функций языка, а также на цели художественного перевода, нашедшие отражение в многочисленных рецензиях, опубликованных в 1927–31 годах в харьковских журналах, на переводные произведения, антологии и труды по теории перевода. Указано на благосклонность Державина к (г)омологичному или стилизационному переводу (отчуждающему, по Венути), выделены его требования к художественному переводу как адекватному, целесообразному и хорошо комментируемому. Отмечено обязательное рассмотрение в рецензиях на переводные книги их паратекстов (предисловия, комментарии, оформление и т.д.).

Ключевые слова: Владимир Державин, критика перевода, начальная норма перевода, паратекст, перевод, рецензия, стилизационный перевод.

Kalnychenko O., Zarubina Z. Volodymyr Derzhavyn as a translation critic and reviewer. The article deals with the appreciation of the legacy of Volodymyr Derzhavyn (1899-1964), the most committed translation reviewer of the 1920's in Ukraine. His theoretical views on translation, particularly, his categorization of translation types depending on the language functions, and on the goals of belles-lettres translation, as reflected in his numerous reviews, published in 1927-31 in Kharkiv literary journals, about the translated books, anthologies and works on the theory of translation have been analysed. Derzhavyn's commitment to translation-stylization (foreignisation, according to Venuti) has been indicated. His claim to literary translation to be adequate, appropriate and well-commented has been revealed. A mandatory account of the translated book paratexts (forewords, comments, illustrations, etc.) in Derzhavyn's reviews has been noted.

Keywords: initial translation norm, paratext, review, translation, translation criticism, translation-stylization, Volodymyr Derzhavyn.

Вступ

Протягом останніх років перекладознавство недвозначно відводить все більше місця роздумам над культурними та соціальними чинниками перекладу, які не лише обумовлюють вибір текстів для

перекладу, створення та рецепцію перекладів, але й проливають також світло на характерну роль осіб та інститутів, що пов'язані з процесом перекладу. Нові підходи привернули увагу до різних ділянок досліджень, які досі були недостатньо досліджені

або пояснені теоретично: питання етики в перекладі, (авто)біографії перекладачів, ширший розгляд таких питань, як соціополітичні аспекти перекладу та багато інших. З другого боку, в світовому перекладознавстві останнім часом виникає зацікавленість у перекладознавчих концепціях східноєвропейських перекладацьких традицій, тому дослідження перекладознавчого доробку В.М. Державина та його ролі в утвердженні українського перекладознавства видається актуальним, тим більше, що, як визнає патріарх перекладознавства в Україні Ілько Корунець, «з погляду сьогодення можна стверджувати, що біля витоків українського теоретичного перекладознавства стояли найперше І. Кулик, М. Зеров з його реалістичними поглядами й вимогами до поетичного перекладу та Г. Майфет і, безперечно, найбільш фаховий та найактивніший критик прозових і поетичних перекладів того часу В. Державин» [28, с. 189].

Ім'я Володимира Миколайовича Державина (1899–1964), літературознавця, критика, мовознавця, історика, перекладача і теоретика перекладу, значна частина життя якого була пов'язана з Харківським університетом, випускником, науковцем і викладачем якого він був, на довгий час з суто ідеологічних причин було усунуто з української науки. Тому лише нещодавно був перевиданий його літературознавчий [23] і перекладознавчий спадок [24]. Об'ємний перекладознавчий доробок Державина, за винятком кількох публікацій Ігоря Качуровського [27], Степана Хороба [29], Тараса Шмігера [30] та Олександра Кальниченка [25], майже не досліджувався, зокрема, критика перекладу. Об'єктом нашого дослідження стала діяльність В. Державина як рецензента перекладних творів та антологій, а предметом дослідження – перекладознавча концепція В. Державина та її реалізація в опублікованих рецензіях науковця. Матеріалом цього дослідження стали рецензії В. Державина лише на перекладні твори, яких в період 1927–1931 років він надрукував у часописах «Червоний шлях» та «Критика» чотири десятки, та на праці з теорії перекладу, а також розвідки самого Державина з питань теорії і практики художнього перекладу. Метою дослідження є не лише ознайомлення спільноти з діяльністю Володимира Дер-

жавина як критика перекладу, але й бажання повернути увагу до рецензій на перекладні твори, як на матеріал для вивчення норм перекладу або конкретної перекладацької культури, помітності/непомітності перекладачів, множинності перекладів, їх рецепції і, перш за все, перекладацького дискурсу в цілому, тим більше, що практика рецензування, рецензенти, зміст рецензій і їх вплив на рецепцію перекладів досліджуються, якщо досліджуються, лише побіжно і спорадично.

Володимир Державин як критик перекладу. Стисло оглянемо з сучасних позицій погляди Володимира Державина на переклад, які він виклав у теоретичних працях [4; 19; 21] та які знайшли відображення в численних рецензіях. Ще в першій праці з теорії перекладу в Україні – статті «Проблема віршованого перекладу» (1927) – В. Державин, за півстоліття до Катаріни Райсс, створює класифікацію перекладу, пов'язуючи її з функціями мови: «*Людська мова виконує одноразово (але, в кожному окремому випадкові, в різній мірі) три функції: комунікативну (повідомляльну), пізнавальну та художню, що далеко не в однаковій мірі піддаються перекладу. ... Виходить, існує три типа перекладів: переклад-виклад, переклад-транскрипція (окремо не вживається) та переклад-стилізація, причому тільки останній є в тій чи іншій мірі художнім*» [4, с. 46-48; 24, с. 50–53]. Там же Державин називає й функції художнього перекладу: 1) ознайомити народ із змістом чужої літератури; сюди входить безліч белетристичних перекладів, що з'являються щороку на книжному ринкові і не претендують, звичайно, ні на яку художність; 2) для розвитку та збагачення власної літературної мови; у такому випадкові, зміст перекладеного твору стає за об'єкт літературного наслідування і, так би мовити, приводом до здійснення художніх можливостей, що криються в рідній мові; це дуже поважний та цінний в культурному відношенні рід літературної та мовної творчості, та це, власне кажучи, вже не переклад, бо в ньому художній бік оригіналу не відтворюється, а навпаки, систематично замінюється іншим, принципово різним; 3) художній переклад у вузькому розумінні цього слова, переклад-стилізація, зустрічається порівняно рідко і вимагає, як від перекладача, так і від

читача високого рівня літературної та мовної культури; за те він намагається передати саме художнє (а не ідейне чи психологічне) значення оригіналу і всієї зв'язаної з останнім літературної епохи [4, с.51; 24, с. 57].

Державина приваблювали ті самі питання, які особливо цікавлять і сучасних дослідників перекладу, тобто, якщо вживати сучасну термінологію, запропоновану Г. Турі (1995) [35]: прелімінарні або попередні (*preliminary*) норми, які визначають загальну політику перекладу (вибір типів і жанрів джерельних текстів для перекладу чи заборона на їхній переклад, вибір окремих джерельних текстів, авторів, мов тощо) і напрямок перекладу (скажімо, терпимість/ нетерпимість до перекладу з тексту-посередника), та вихідні чи початкові (*initial*) норми, пов'язані з орієнтацією перекладача або на норми джерельного тексту, або на норми цільових аудиторії, культури, мови. У зв'язку з останніми, Державин розрізняє два основні підходи до художнього перекладу: настановлення на рідну мову, що він називав перекладом «аналогічним», та настановлення на чужомовність – переклад «(г)омологічний» або інакше «стилізаційний» [16; 17]. Іншими словами, позаяк переклад існує на межі двох мов, двох культур, двох літературних традицій, двох поетик, то йдеться про вибір між двома можливостями: орієнтацією або на оригінал, з його мовою, його культурою і його стилістичними особливостями, або на читача, з його мовою, його культурою і його смаками, або, цитуючи Державина, із «загальною орієнтацією перекладача чи то на «аналогічну» теорію перекладу, чи то на «стилізаційну» (омологічну)» [17, с. 191–92]. Ці дві можливості розгорнуто описав ще Фрідріх Шляйермахер [34]: «або перекладач залишає автора в покої, наскільки це можливо, й наближає читача до нього, або ж він залишає читача в покої, наскільки це можливо, й наближає до нього автора» (Переклад В. Подміногіна та Кальниченка) [26, с. 530]. У 1990-ті роки американський теоретик перекладу Лоуренс Венуті назвав той переклад, у якому «письменник іде назустріч читачеві» («аналогічний» у термінології Державина), «одомашнювальним перекладом» (*domestication*), а той, в якому «читач іде назустріч авторові», («омологічний або

«стилізуючий», за Державиним) – «очужувальним» (*foreignization*) [36, с. 20]. (Важливо зауважити, що вибір очужувати чи одомашнювати іномовний текст, як на це давно вказав Шляйермахер, існує лише для перекладачів художніх текстів, на противагу перекладачам технічним).

Як демонструє історія перекладу, методи перекладу, пов'язані з орієнтацією перекладача або на норми джерельного тексту, або на норми цільової аудиторії, змінюються в залежності від епохи, тобто, як стверджував М.Л. Гаспаров у статті «Брюсов і буквализм» [2, с. 108–109], чергуються. І в двадцяті роки ХХ в. у Радянській Росії був все ще в силі підхід, успадкований від модернізму, який вимагав максимально можливої точності перекладу і збереження певного нальоту чужоземності, збереження авторського стилю [3]. Період, коли активно писав на теми перекладу Володимир Державин, припадає якраз на злам епох, на перехід від установки модерністів до установки зрілого радянського часу, умовно кажучи – до установки соціалістичного реалізму. Як писав той же М.Л. Гаспаров: «... в середині 1930-х рр. ... стався важливий перелам. Той стиль перекладів, який тримався приблизно з початку століття, був затаврований як буквализський, і натомість постав новий стиль, зазвичай званий творчим. Грубо кажучи, буквализський переклад твалтує традиції своєї літератури на догоду першотвору, а творчий ... твалтує першотвір на догоду традиціям своєї літератури ... чергування цих стилів так само неминуче, як чергування кроків правою і лівою ногою» [3, с. 427]. У перекладах стали поступово відтинати нестандартну художню мову (просторіччя, вульгаризми, іншомовні лексичні запозичення) і стверджувати установку на просту, загальнодоступну, нейтральну мову. Простота, зрозумілість і звичність мови закладалися в перекладацький метод [1].

Володимир Державин був прибічником омологічного або стилізаційного перекладу: «... треба, в першу чергу, визнати що художній переклад (переклад-стилізація) мусить бути, по можливості, дослівний, – не в тому, що кожне слово оригіналу перекладається зокрема, а в тому, що художня цінність будь-якого речення, слова, граматичної та фонетичної структури ори-

гіналу, повинна, по можливості, знайти собі відображення в стилі перекладу. Такий переклад багатьом здасться надзвичайно «екзотичним» і навіть близьким до пародії; нехай і так, від стилістичного такту перекладача завжди залежить чи зберегти межу між стилізацією та пародією, чи ні; у всякому разі, навіть пародія краще передає художню своєрідність оригіналу, ніж рівний літературний штамп. А що до екзотики, то **адекватний** переклад екзотичного тексту (а екзотичним ми зevamo все, що в основних рисах чуже нашій власній культурній свідомості) уникнути стилістичної екзотики, ясне діло, не може» [4, с. 50; 24 с. 57]. В іншій праці Державин роз'яснював, що стилізаційний переклад застосовується лише до класичних творів: «Отже, **адекватне** відтворення оцієї репрезентативно-історичної титомої ваги класичного твору, що вона – і тільки вона – править за об'єктивний критерій належності певного літературного твору до «класиків світового письменства», потребує, зрозуміла річ, справжнього художнього перекладу, а не «інформаційно-тематичного»; цей останній припустимий (не скажемо – бажаний) лише в творах, цікавих актуальною тематикою своєю саме за наших часів, проте позбавлених великої художньої та соціально-історичної репрезентативної ваги (як от, наприклад, «На Заході без змін» Ремарка ...). Підкреслюючи тут особливу вагу відтворення художнього стилю в перекладах із «класиків світової літератури», що здебільшого позбавлені актуального суто ідеологічного значення для широких кіл сучасних читачів наших, стверджуючи, що **точне й адекватне** відтворення стилістичної сторони оригіналу є **неодмінний** засновок доцільного перекладу кожного класичного твору чужоземної белетристики (тимчасом як твори другорядної художньої вартості ... менше потребують стилістичної адекватності перекладу» [19, с. 161–162; 24, с. 206].

За Державиним, стилізаційний переклад – це такий переклад, що намагається передати не лише змістову сторону твору (хоча б, навіть, у всіх його найтонших відтінках), а й сторону стилістичну, тобто художні особливості мови; задля

цього перекладач має право відходити від «коректної» загальнолітературної мови, використовуючи в міру змоги і менш звичайні, зокрема архаїчні, стилістичні варіанти [22]. Володимир Державин говорить про переклад-стилізацію, підкреслюючи цим настанову на «чужомовність» та рішуче пов'язуючи цю настанову з естетичною цінністю перекладу. Переклади з Гоголя 1929–1930 рр. є чи не першими творами українського белетристичного перекладу, вважав Державин, у якому принцип «стилізаційного» перекладу реалізовано систематично і з цілковитим художнім успіхом [15]. «Перекладачі взагалі дбали, щоб використати всі ті українські слова, з яких міг би скористатися Гоголь, коли б писав відповідні оповідання (з їхнім специфічним, тематично-стилістичним спрямуванням) українською мовою, а це означає на практиці, насамперед, рішуче відмовлення від банальної модернізації Гоголевого стилю й ретельне уникання неологізмів (кінця XIX сторіччя й сучасних)» [15, с. 218; 24, с. 165]. За будь-якого перекладу відхід від першоджерела та пов'язані з цим втрати так чи інакше неминучі, проте «у випадку Гоголя» вони особливо болісні, тому що здатні викликати стирання унікальності російсько-української мовної дихотомії стандартизацією неповторимо гоголівської мови, по суті – як не дивно це прозвучить – втратою нею української складової. Володимир Державин не погоджувався з поширеною думкою, що художній переклад, мовляв, завжди має бути такий, щоб читач сприймав його, як оригінальний твір: бо більш-менш послідовне запровадження цього принципу спричинятиметься нерідко до втрати специфічних стилістичних рис оригіналу і до незграбної «гіперукраїнізації» цілого стилю, всупереч чужоземній соціальній та культурно-історичній тематиці твору [13]. Проте, не можна заперечувати, на думку Державина, що в галузі перекладу «зворотного» (або близького до нього) здійснення цього принципу править за найвище досягнення перекладачеві, і що в «Миргороді» Гоголя цей принцип справді здійснено [22].

Ще одним з таких зразкових «стилізаційних» перекладів Державин вважав «Саламбо» Гюстава Флобера у перекладі Максима Рильського. Рильському «пощастило відтворити урочистий і разом з тим математично точний, максималь-

но конкретний виклад Фльоберів. Багато сторінок перекладено з цілком адекватним відтворенням не самої лише стилістики, а й синтактичного ритму оригіналу. Немає тут спрощення, випадків «приблизного» або «вільного» перекладання важких місць, жодних скорочень крім цілком випадкових ... Багато сторінок із цього перекладу М Рильського можуть правити за «художній стандарт» чималого практичного значення...» [20; 24, с.233]. Крім цих творів, Володимир Державин виділяє ще два, на його думку, адекватні переклади, що вийшли 1930 року: «Якщо обминути «повні збірки творів» певних західноєвропейських та американських письменників (бо в них випадає момент вибору окремих творів), то можна було б назвати за останній рік в галузі художньої прози, як зразки справді **адекватного, доцільного і добре коментованого перекладу** хіба що «Мадам Боварі» Флобера в перекладі О. Бублик-Гордон («Книгоспілка» 1930), «Кармен» Проспера Меріме в перекладі Бориса Ткаченка (ДВУ 1930)...» [19, с. 168; 24, с. 217].

Відстоюючи збереження елементів чужого в перекладі, Володимир Державин, хоча й високо оцінював переклади романів Мопассана Валеріаном Підмогильним («хороший переклад трьох великих творів французького класика бездоганною українською мовою – це залишається великою заслугою В. Підмогильного в справі підвищення нашої перекладної белетристики») [7, с. 191; 24, с. 92], водночас, наприклад, критикував надмірну «українізацію» цих перекладів: «Слід певно відзначити деяку – надмірну, на нашу думку, – тенденцію до українізації Мопасанівського тексту, до вживання суто українських висловів, що не цілком відповідають оригінальному текстові. Нащо, наприклад, писати: «можна бути добрим козаком (замість «кавалеристом» або «верхівцем». В. Д.) і кепським моряком?» т. III, стор. 40), коли у французькому тексті ні про яких «козаків» не говориться?. Заради рими «козаком – моряком»? або щоб більше скидалося на народну приказку? Але в оригінальному тексті немає ні рими, ні приказки, а просто звичайна собі сентенція („*On peut etre bon cavalier et mauvais marin*“). Не мож-

на передавати французьке „*sou*“ (монета в п'ять сантимів) через «копійка», особливо, коли кількома рядками нижче мовиться мова про франки та сантими (т. III стор. 88). Французьке „*prince*“, „*princesse*“ краще передавати через «принц», «принцеса», а не через слов'янське «князь», «княгиня», як звичайно робить В. Підмогильний» [7, с. 191; 24, с. 91–92].

До перекладних книжок Володимир Державин виставляв три основні вимоги: художня якість перекладу, вдалий вибір окремого твору, компетентний літературний та культурно-історичний коментар, тобто вимога справді **адекватного, доцільного і добре коментованого перекладу** [19]. «Цілком очевидно, що оцінка всякої перекладної збірки віршів або художньої прози, – писав Державин в іншій публікації [21б с. 154; 24, с. 236], – визначається трьома моментами: вибором самих творів, якістю художнього перекладу, якістю (й кількістю) пояснювального матеріалу – приміток, передмов, вступних статей і т.д. Цього порядку розгляду ми і будемо дотримуватися тут, не відділяючи, однак, питання про естетичну цінність від питання про вдалий або невдалий вибір окремих перекладених творів, а також представлених у книзі авторів і літературних напрямів». Саме цими трьома вимогами Державина до перекладної книжки й обумовлюється те, що у нього рецензія, як встановив Тарас Шмігер [30], здебільшого містила три компоненти: а) перекладний твір у цільовому літературному процесі (характеристика твору, його відповідність ідейним умовам українського читача, підбір творів для перекладу, характеристика видання та його актуальності); б) вступна стаття до перекладного видання; в) мовно-стилістичні особливості перекладу (передача фонетичних художніх засобів, точність, правильність, розуміння, лексичні помилки, стилістична виразність). Крім того, однією з вимог Володимира Державина було «поновлення традиційного (власне кажучи, російського передреволюційного) каталогу класиків, поруч вимог щодо доцільного вибору, перекладу, коментування цінних для сучасного радянського читача репрезентантів світового художнього письменства» [19, с. 168; 24, с. 217].

Останнім часом у перекладознавстві спостерігається інтерес до елементів, які не повністю належать до тексту перекладу твору, але, тим не менш, складають з ним єдине ціле, книгу. Виникла така зацікавленість, значною мірою, після виходу в 1987 році роботи відомого французького дослідника Жерара Женета під назвою *Seuils*, яка через 10 років по тому вийшла в англійському перекладі під назвою *Paratexts: The Thresholds of Interpretation* («Паратексти: пороги інтерпретації») [32]. За думкою Женета, паратекст якраз і являє собою ті елементи, які лежать на порозі тексту і покликані певним чином підготувати і направити читачке сприйняття тексту (а, отже, і його інтерпретацію) в потрібному напрямку. Говорячи словами Женета, «*паратекст – це те, що дає можливість тексту стати книгою і як таке запропонувати її читачам і, в більш загальному сенсі, широкій публіці*» [32, с. 1–2]. Женет поділяє всі паратекстуальні елементи на дві великі категорії: перітекст і епітекст. Перітекстом Женет називає такі елементи, як назва і підзаголовки твору, заголовки розділів, передмова, примітки і т.п. – тобто те, що в деякому розумінні можна знайти «всередині» тексту. Епітекст же більше співвідноситься із «зовнішнім» по відношенню до тексту: інтерв'ю з автором, рекламні оголошення, рецензії критиків і т.п. Крім того, Женет за формою вирізняє паратексти текстуальні (тобто, письмові) та усні, вербальні та невербальні (до невербальних паратекстів відносяться, наприклад, іконічні, в т. ч. ілюстрації, і матеріальні, – такі як формат книги, використані шрифти тощо). З точки зору Джерома Макгана, до паратекстів повинні бути віднесені також гарнітура шрифту друку, палітурка, ціна книги, формат сторінки і всі ті текстуальні явища, які в кращому випадку розглядаються як другорядні по відношенню до тексту як такого [33, с. 13]. Паратекст у вигляді передмови чи звернення до читача, як стверджує Пітер Берк, – один із способів модифікації перекладу, щоб «примусити» його підтримувати ідеї або упередження, що вже існують в тій культурі, на мову якої перекладаються іноземні твори [31].

Аналізу передмови, яка була майже обов'язковою складовою кожної перекладної книжки в Україні протягом 1920–30-х рр., Володимир Держа-

вин, сам автор багатьох вступних статей до українських перекладів зарубіжних класиків, приділяв велику увагу, не оминаючи при цьому й інші паратексти, навіть оформлення книжки. За відсутність передмови у виданні Державин критикував, як у цьому випадку, наприклад: «*Об'єднуючи в один великий том ці три романи, найвизначніші з усієї літературної спадщини Гамсуна, видавництво, без сумніву, керувалося міркуваннями практичними: на це показує й те, що немає вступної статті (атрибута майже такого неминучого для перекладної літератури ДВУ останніх років, як титульна сторінка або перелік змісту), і порівняно низька ціна, та й, може, не зовсім чепурний вигляд видання. Книжку явно розраховано на читача масового і не дуже вибагливого. Певне гадали, що коли раніше саме ці твори Гамсунові користувалися максимальним успіхом ..., то й тепер для них знайдеться численний читач і до того ж на всі три твори разом [9, с. 150; 24, с. 108–109]... Незрозуміло, проте, чому видавництво не вважало за потрібне поставити на титульній сторінці обов'язкову – здавалося б – формулу: «Переклад з норвезької»» [9, с. 152; 24, с. 110]. Приклад вимоги наявності приміток: «*Беручи на увагу те, що книгу призначено для найширших читачьких кіл (у рекомендації Державного науково-методологічного комітету НКО говориться про «дитячі книгозбірні установ Соцвуху»), ми гадаємо, що для деяких спеціально-зоологічних термінів, що в перекладі подаються просто за українською транскрипцією (напр. «пекарі», ст. 211), потрібне пояснення» [8, с. 202; 24, с. 115]. Державин звертав увагу в своїх критичних рецензіях на всі паратексти, як, скажімо, в цьому випадку на відсутність підзаголовку: «*Незрозуміло, чому випущено підзаголовки роману «Скромна правда» (l'humble virite), який є в переважній більшості французьких видань і походить від самого автора. Зовнішній бік видання гарний, хоч ціна, порівнюючи, невисока» [5, с. 289; 24, с. 68]; або в цьому – на відсутність перекладу епіграфів: «Єдине, що доводиться закинути обом перекладачам (чи може редакції?), це те, що вони залишили без перекладу російські епіграфи та віршовані***

вставки в Пушкінських повістях. Це шкодить суцільному художньому враженню. Примітка на пояснення тексту (у кінці книги) хоч і дуже короткі, але подають усі літературознавчі відомості, конче потрібні для широкого читачького кола. Зовнішній бік видання був би прегарний, коли б не безліч друкарських помилок у французьких епіграфах до окремих розділів «Пікової дами»» [6, с. 151; 24, с. 82].

Державин вимагав від перекладача точності у відтворенні не лише змісту твору, але й стилю автора, а цього передбачалося досягти максимально точним відтворенням усіх авторських прийомів, усіх авторських знахідок і всіх авторських огріхів. Заборонялося що-небудь приписувати до авторського тексту (тобто, наприклад, роз'яснювати темні місця безпосередньо в тексті, що нерідко роблять перекладачі) і заборонялося також що-небудь з нього вилучати (наприклад, розбавляти часто повторюване слово синонімами, оскільки повтор є рисою авторського стилю). На підтвердження цієї тези наведемо приклад з рецензії на книжку «Безталанні» В. Гюго у перекладі А. Харченка: «Але найгірша риса цього видання ... незчисленні, дрібні та найдрібніші скорочення і спрощення проти оригінального тексту. Вважаємо за найгіршу відміну скороченого перекладу ту, коли випускаються не тільки окремі розділи, «книги» та частини твору (А. Харченко, звичайно, й це робить скрізь), а й окремі слова та речення; бо, по-перше, це є найсуб'єктивніша і, власне кажучи, безконтрольна відміна скорочення, а по-друге – це вже взагалі не переклад, а переказ, аж ніяк не здатний віддавати стилістичні риси оригіналу» [17, с. 109; 24, с. 202–203]. Ще один приклад з рецензії на переклад Христиною Алчевською роману В. Гюго «Бюг-Жаргаль»: «Ми не вважаємо за потрібне докладно спинятися цього разу на технічній стороні перекладу: це справа другорядна, бо актуальна літературна вага даного перекладу в принципі підірвана секретною кастрацією тексту. Безперечно, перекладач дуже добре володіє обома відповідними мовами й у цілому вважає за краще не відхилятися від оригіналу: але на тій стадії розвитку, якої дійшла вже техніка українського перекладу тепер (при-

наймні в особі найкращих своїх представників), цього, на нашу думку, мало. Щоб показати, як часто перекладач вважає за потрібне доповнювати оригінальний текст незначними (і зовсім зайвими, на нашу думку) пояснювальними вставками власної творчості, треба лише процитувати перші три абзаци першого розділу, беручи в дужки те, чого немає в оригіналі [12, с. 141; 24, с. 141]».

При перекладі автора-класика вимагалось відповідним чином архаїзувати мову, щоб вона відповідала тій епосі, за якої жив автор. Заохочувалися численні іншомовні запозичення, щоб не допустити втрати сенсу при занадто обтічному і приблизному перекладі побутових реалій. Численні рецензії на переклади сприяли удосконаленню аналізу перекладів, формуючи підходи до вирішення проблем віршованого перекладу, передачі діалектної та арготичної мови, архаїзмів, сленгу, звертаючи увагу на передачу пунктуації, власних назв, але головним чином випрацьовуючи норми перекладу, зокрема відбору творів. Державин сформував вимогу і до рецензії та рецензента на перекладний твір: «Особливу увагу слід було б приділити конкретній аргументації в рецензіях на перекладну поезію й белетристику, визначаючи правильність і точність перекладу; тут треба було б узяти за принцип такий критерій: коли рецензент не зазначає ніяких конкретних прикладів (ні позитивних, ні негативних) – значить, він перекладу з оригіналом не зіставляв і для оцінки перекладу – некомпетентний» [14, с. 102; 24, с. 150–151].

Будучи редактором багатьох перекладів, Державин у своїх рецензіях розглядав також і роботу редактора. Скажімо, він високо оцінив редакцію Дмитра Загула перекладу Бориса Грінченка «Вільгельма Телля» Фрідріха Шиллера, проаналізувавши основні лінії, по яких йшло перероблення тексту [10]. Оскільки швидка еволюція української літературної мови привела до того парадоксального факту, що мова цього перекладу, датованого 1908-м роком, мала видаватися масовому читачеві 1928 року приблизно так само застарілою, як німецька мова оригіналу, датованого 1804 роком, сучасному німецькому читачеві, то Загул здійснив його модернізацію. «Всі ці міркування

заставляють нас позитивно оцінювати спробу Дм. Загула модернізувати мову перекладу Грінченка, залишаючи нерушені ті часті тексту, які модернізації не потребували. Завдання це виконав Дм. Загул надзвичайно старанно й обережно; дрібних текстуальних змін впроваджено величезну кількість ...; і не вважаючи на те, художні стійності тексту Грінченка осталися нерушені, і весь переклад має право й далі носити ім'я Б. Грінченка, – так сумлінно поставився Дм. Загул до літературної спадщини свого попередника» [10, с. 241; 24, с. 129]. Прикладом же негативної роботи редактора є, на думку Державина, редактура Йогансена перекладу Лубенським комедії Аристофана «Лісістрата», в рецензії на який Державин наводить приклади різноманітних помилок, нецілковитого розуміння, цілковитого нерозуміння, пропусків авторової думки та заміни її власними домислами, яких повно в цьому перекладі [11].

Висновок. Від перекладу канонічного (класичного) твору Державин вимагав передачі не лише змістової сторони твору в усіх його найтонших відтінках, а й сторону стилістичну, тобто художні особливості мови; а задля цього перекладач мав право відходити від «коректної» загальнолітературної мови, використовуючи менш звичайні, зокрема архаїчні чи діалектні, стилістичні варіанти. Тому, коли запанував підхід зорієнтований на нового радянського читача, а не на джерельний текст, тобто, підхід чужий смакам Державина, рецензій він більше не писав, займаючись після 1931 року переважно перекладацькою та редакторською роботою на додаток до викладацької та наукової. Але зараз, коли початкова норма перекладу вимагає орієнтації на першоджерело, для сучасної критики перекладу рецензії В.М. Державина на перекладні твори, зібрання творів та антології, з точки зору форми та складових, можуть служити взірцем написання рецензій, а, з точки зору змісту, – рекомендацією до вирішення конкретних перекладацьких проблем, позаяк кожна його рецензія, сприяючи вдосконаленню аналізу перекладів, формувала підходи до вирішення якоїсь з перекладацьких проблем, скажімо, передачі в українському перекладі діалектної мови (рецензія на переклади Лескова) та сленгу (на переклади з Вудгауза), архаїзмів

(рецензія на «Лісістрату»), українізмів (рецензії на 1 та 2 томи українських перекладів Гоголя), проблеми поетичного перекладу (рецензії на переклади Загула, Терещенка, на переклад Калювали), оцінювання паратекстів тощо. Перспективу подальших досліджень вбачаємо в опрацюванні рецензій на перекладні твори інших рецензентів 1920-х років, таких як Григорій Майфет, Єлизавета Старинкевич, Освальд Буркгардт, Павло Филіпович та інших.

ЛІТЕРАТУРА

1. Азов А. Поверженные буквалисты. Из истории художественного перевода в СССР в 1920–1960-е годы / Андрей Азов. – М. : Изд. дом Высшей школы экономики, 2013. – 304 с.
2. Гаспаров М.Л. Брюсов и буквализм. (По неизданным материалам к переводу «Энеиды») / Михаил Леонович Гаспаров // Мастерство перевода. Сборник 8-й. – М. : Советский писатель, 1971. – С. 88–128.
3. Гаспаров М.Л. О русской поэзии / Михаил Леонович Гаспаров. – СПб. : Азбука, 2001.
4. Державин В.М. Проблема віршованого перекладу / В.М. Державин // Плужанин. – 1927. – № 9–10 (13–14). – С. 44–51.
5. Державин В.М. [Рецензія] / Володимир Державин // Червоний шлях. – 1927. – № 11. – С. 286–289.
6. Державин В.М. [Рецензія] / Володимир Державин // Червоний шлях. – 1928. – № 3. – С. 149–151.
7. Державин В.М. [Рецензія] / В.М. Державин // Критика. – 1928. – № 5. – С. 189–191.
8. Державин В.М. [Рецензія] / Володимир Державин [Рецензія] // Червоний шлях. – 1928. – № 8. – С. 202–204.
9. Державин В.М. [Рецензія] / Володимир Державин // Критика. – 1928. – № 9. – С. 150–152.
10. Державин В.М. [Рецензія] / В.М. Державин // Червоний шлях. – 1928. – № 12. – С. 241–243.
11. Державин В.М. [Рецензія] / В.М. Державин // Критика. – 1929. – № 1. – С. 132–135.
12. Державин В. М. [Рецензія] / В.М. Державин // Критика. – 1929. – № 2. – С. 139–142.
13. Державин В.М. [Рецензія] / В.М. Державин // Критика. – 1929. – № 3. – С. 142–144.
14. Державин В. До питання про сучасну літературну рецензію: Критика чи інформація? / В.М. Державин // Критика. – 1929. – № 3. – С. 91–103.
15. Державин В.М. [Рецензія] / В.М. Державин // Критика. – 1929. – № 7–8. – С. 218–222.
16. Державин В.М. [Рецензія] / В. М. Державин // Критика. – 1930. – № 1. – С. 132–136.
17. Державин В.М. [Рецензія] / В. М. Державин // Критика. – 1930. – № 2. – С. 139–142.
18. Державин В. [Рецензія] / В. М. Державин // Критика. –

1930. – № 5. – С. 108–111. 19. Державин В.М. Наші переклади з західних класиків та потреби сучасного читача / В.М. Державин // Червоний шлях. – 1930. – № 10. – С. 160–168. 20. Державин В.М. [Рецензія] / В.М. Державин // Критика. – 1930. – № 11. – С. 140–141. 21. Державин В.Н. Русские переводные антологии украинской литературы (за 1929–1930 год) / В.М. Державин // Красное слово. – 1930. – № 12. – С. 143–156. 22. Державин В.М. [Рецензія] / В.М. Державин // Червоний шлях. – 1931. – № 3. – С. 218–221. 23. Державин В.М. У задзеркаллі художнього слова : вибране : у 2 кн. / упоряд. С.І. Хороб. – Івано-Франківськ : Типовіт, 2012. Кн. 1. – 415 с.; Кн. 2. – 416 с. 24. Кальниченко О.А. Володимир Миколайович Державин. Про мистецтво перекладу : статті та рецензії 1927–1931 років / О.А. Кальниченко, Ю.Ю. Полякова. – Вінниця : Нова Книга, 2015. – 296 с. 25. Кальниченко О. Володимир Миколайович Державин як теоретик та критик перекладу / Олександр Кальниченко // Володимир Миколайович Державин. Про мистецтво перекладу : статті та рецензії 1927–1931 років / О.А. Кальниченко, Ю.Ю. Полякова. – Вінниця : Нова Книга, 2015. – С. 4–47. 26. Кальниченко О.А. Трактат Фрідріха Шлейєрмахера «Про різні методи перекладу» та його значення для сучасного перекладознавства / О.А. Кальниченко, В.О. Подміногін // Вчені записки ХГІ «НУА». – 2002. – Т. VIII. – С. 503–533. 27. Качуровський І. Володимир Державин / І. Качуровський // Березіль. – 1993. – № 2. – С. 161–168. Качуровський І. В. Володимир Державин – теоретик неокласицизму / І.В. Качуровський // Променисті сільвети : лекції, доп., статті, есеї, розвідки / І. Качуровський ; Ukrainischefreie Universität. – Мюнхен, 2002. – С. 228–237. 28. Корунець І. Біля витоків українського перекладознавства / І. Корунець // Всесвіт. – 2008. – № 1–2. – С. 188–194. 29. Хороб С. Національне та інонаціональне буття літературно-художнього твору: перекладацька концепція Володимира Державина / С. Хороб // Етнос і культура. – 2008. – № 4–5. – С. 150–156. 30. Шмігер Т. Володимир Державин: теорія і критика перекладу / Т. Шмігер // Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Нова серія. – 2005. – Т. 11. – С. 205–214. 31. Burke P. Cultures of translation in early modern Europe / Peter Burke // *Cultural Translation in Early Modern Europe*. – Cambridge : Cambridge University Press, 2007. – P. 7–38. 32. Genette G. *Paratexts: Thresholds of Interpretation* / Gerard Genette. – Cambridge : Cambridge University Press, 1997. – 427 p. 33. McGann J. *The Textual Condition* / Jerome McGann Princeton: Princeton University Press, 1991. – 226 p. 34. Schleiermacher F. Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens / F. Schleiermacher // *Das Problem des Übersetzens* / Ed. H.J. Störig, – Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1963. – S. 38–70. 35. Toury G. *Descriptive Translation Studies and Beyond* / Gideon Toury. – Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins, 1995. – viii, 311 pp. 36. Venuti L. *The Translator's Invisibility: A History of Translation* / Lawrence Venuti. – London/New York: Routledge, 1995. – 324 p.

REFERENCES

- Azov, A. (2013). *Poverzhennyye bukvalisty: Iz istorii hudozhestvennogo perevoda v SSSR v 1920–1960-e gody [Defeated literalists. From the history of literary translation in the USSR in the 1920's-1960's]*. Moscow: Izd. dom vysshei shkoly ekonomiki
- Burke, P. (2007). Cultures of translation in early modern Europe. In: Peter Burke, (eds.) *Cultural Translation in Early Modern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 7–38.
- Derzhavyn, V.M. (1927). Problema virshovanoho perekladu [Translation of verse]. *Pluzhanyn – Pluzhanyn literary journal*, 9–10, 44–51 (in Ukrainian)
- Derzhavyn, V.M. (1927). [Retsenziya – Review]. *Chervonyy shliakh – Chervonyy shliakh literary journal*, 11, 286–289 (in Ukrainian).
- Derzhavyn, V.M. (1928). [Retsenziya – Review]. *Chervonyy shliakh – Chervonyy shliakh literary journal*, 3, 149–151 (in Ukrainian)
- Derzhavyn, V.M. (1928). [Retsenziya – Review]. *Krytyka – Critique*, 5, 189–191 (in Ukrainian)
- Derzhavyn, V.M. (1928). [Retsenziya – Review]. *Chervonyy shliakh – Chervonyy shliakh literary journal*, 8, 202–204 (in Ukrainian)
- Derzhavyn, V.M. (1928). [Retsenziya – Review]. *Krytyka – Critique*, 9, 150–152 (in Ukrainian)
- Derzhavyn, V.M. (1928). [Retsenziya – Review]. *Chervonyy shliakh – Chervonyy shliakh literary journal*, 12, 241–243 (in Ukrainian)
- Derzhavyn, V.M. (1929). [Retsenziya – Review]. *Krytyka – Critique*, 1, 132–135 (in Ukrainian)
- Derzhavyn, V.M. (1929). [Retsenziya – Review]. *Krytyka – Critique*, 2, 139–142 (in Ukrainian)
- Derzhavyn, V.M. (1929). [Retsenziya – Review]. *Krytyka – Critique*, 3, 142–144 (in Ukrainian)
- Derzhavyn V.M. (1929). Do pytannya pro suchasnu literaturnu retsenziyu: Krytyka chy informatsiya? [On the modern literary review: criticism or information?]. *Krytyka – Critique*, 3, 91–103 (in Ukrainian)

- Derzhavyn, V.M. (1929). [Retsenziya – Review]. *Krytyka – Critique*, 7–8, 218–222 (in Ukrainian)
- Derzhavyn, V.M. (1930). [Retsenziya – Review]. *Krytyka – Critique*, 1, 132–136 (in Ukrainian)
- Derzhavyn, V.M. (1930). [Retsenziya – Review]. *Krytyka – Critique*, 2, 139–142 (in Ukrainian)
- Derzhavyn, V.M. (1930). [Retsenziya – Review]. *Krytyka – Critique*, 5, 108–111 (in Ukrainian)
- Derzhavyn V.M. (1930). Nashi pereklady z zakhidnykh klyasykiv ta potreby suchasnoho chytacha [Our translations of Western classics and the modern reader's needs]. *Chervonyy shliakh – Chervonyy shliakh literary journal*, 10, 160–168 (in Ukrainian)
- Derzhavyn, V.M. (1930). [Retsenziya – Review]. *Krytyka – Critique*, 11, 140–141 (in Ukrainian)
- Derzhavyn, V.M. (1930). Russkie perevodnye antologii ukrainskoj literatury (za 1929–1930 god) [Russian translation anthologies of Ukrainian literature (for the year of 1929–1930)]. *Krasnoe slovo – Red word*, 12, 143–156 (in Russian)
- Derzhavyn, V.M. (1931). [Retsenziya – Review]. *Chervonyy shliakh – Chervonyy shliakh literary journal*, 3, 218–221 (in Ukrainian)
- Derzhavyn, V.M. (2012). *U zadzerkalli khudozhn'oho slova: vybrane: u 2 kn. [Through the looking glass of artistic expression: Selected works; 2 vol.]*. Ivano-Frankivs'k: Typovit
- Gasparov, M.L. (1971). Bryusov i bukvalizm [Brusov and Literalism]. *Masterstvo perevoda – Mastership of Translation*, 8, 88–128 (in Russian)
- Gasparov, M.L. (2001). *O russkoj poezii. [About Russian poetry]*. St. Petersburg: Azbuka
- Genette, G. (1997). *Paratexts: Thresholds of Interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press
- Kal'nychenko, O.A., and Poliakova Iu. Iu. (2015). *Volodymyr Mykolayovych Derzhavyn: Pro mystetstvo perekladu: statti ta retsenziyi 1927 – 1931 rokiv [Volodymyr Mykolayovych Derzhavyn: On the art of translation: essays and reviews (1927–1931)]*. Vinnytsya: Nova Knyha
- Kal'nychenko, O. (2015). Volodymyr Mykolayovych Derzhavyn yak teoretyk ta krytyk perekladu [Volodymyr Derzhavyn as a translation theorist and critic]. In: O.A. Kal'nychenko, and Iu. Iu. Poliakova (eds.). *Volodymyr Mykolayovych Derzhavyn: Pro mystetstvo perekladu: statti ta retsenziyi 1927 – 1931 rokiv [Volodymyr Mykolayovych Derzhavyn: On the art of translation: essays and reviews (1927–1931)]*. Vinnytsya: Nova Knyha, 4– 47
- Kal'nychenko O.A., and Podminohin V.O. (2002). Traktat Fridrikha Shleyermakhera “Pro riznimetody perekladu” ta yoho znachennya dlya suchasnoho perekladoznavstva [Friedrich Schleiermacher's treatise Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens and its importance for contemporary Translation Studies]. *Vcheni zapysky KhHI „NUA”*. – *Proceedings of KhHI „NUA”, VIII*, 503–533 (in Ukrainian)
- Kachurovs'kyi, I. (1993). Volodymyr Derzhavyn [Volodymyr Derzhavyn]. *Berezil' – Berezil literary journal*, 2, 161–168 (in Ukrainian)
- Korunets', I. (2008). Bilya vytokiv ukraïns'koho perekladoznavstva [The origins of Ukrainian translation studies]. *Vsesvit – Vsesvit monthly*, 1-2, 188–194 (in Ukrainian)
- Khorob, S. (2008). Natsional'ne ta inonatsional'ne buttya literaturno-khudozhn'oho tvorcu: perekladats'ka kontseptsiya Volodymyra Derzhavyna [National and foreign being of a literary work: Volodymyr Derzhavyn's concept of translation]. *Etnos i kul'tura – Ethnicity and culture*, 4–5, 150–156 (in Ukrainian)
- McGann, J. (1991). *The Textual Condition*. Princeton: Princeton University Press
- Shmiher, T. (2005). Volodymyr Derzhavyn: teoriya i krytyka perekladu [Volodymyr Derzhavyn: translation theory and translation criticism]. *Zbirnyk Kharkivs'koho istoryko-filolohichnoho tovarystva. – Collected works of Kharkiv Historical and Philological Society*, 11, 205–214 (in Ukrainian)
- Schleiermacher F. (1963). Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens In: H. J. Störig (ed.) *Das Problem des Übersetzens*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, pp. 38–70.
- Toury, G. (1995). *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Venuti, L. (1995). *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London/New York: Routledge.